

Frederiksberg Centrets urbane liv

Peter Hemmersam

Nordic Journal of Architectural Research
Volym 19, Nr 2, 2006, 10 pages
Nordic Association for Architectural Research
Peter Hemmersam, Arkitektskolen i Aarhus

TEMA: KONSUM OG URBANITET

Abstract:

The Urban Life of Frederiksberg Centret

In her book, *The Death and Life of Great American Cities* Jane Jacobs identified the factors she considered vital to establishing and maintaining a vital urban life. Her emphasis on vital urban life has become a standard for contemporary urban development, and new urban districts often appear to follow her ideas. However, the shopping centre, as a competing focus for urban life, also mimics Jacobs' urban ideal, but in a situation removed from the historical and traditional urban situation. The article discusses whether the urban area around "Frederiksberg Centret" shopping centre corresponds to Jacobs' determining factors, or if the conceptual model applied is a formal imitation of a vital urban district inspired by the shopping centre.

Keywords:

Byliv/Urban Life, Offentligt rum/Public space, Shoppingcenter/Shopping centre, Frederiksberg Centret, Jane Jacobs

Shoppingcentret bliver ofte beskyldt for at være en af 'skurkene' i det, der beskrives som byens 'død' og det urbane bylivs forsvinden, som resultat af suburbanisering og byspredning. Kritikken af shoppingcentre er mangfoldig, men et gennemgående tema er, at shoppingcentret opfattes som noget andet end byen, som modsætningen til et ægte spontant og vitalt byliv.

Jane Jacobs fremstod i tresserne som en ledende modernisme-kritiker og identificerede det byliv hun mente stod i fare for at gå tabt i moderniseringen af byen. Hun observerede sit lokalområde, Greenwich Village i New York, og beskrev bylivet, som udspillede sig i området. Hendes beskrivelse kan tolkes som en række kriterier eller målsætninger, som kan benyttes for at opnå et vitalt byliv.

I en nutidig diskussion kan man hævde at byudvikling knyttet netop til shoppingcentre, er steder hvor det urbane liv blomstrer. Denne artikel leverer en arkitektonisk læsning og analyse af et nyt byområde på det centrale Frederiksberg som er bygget op omkring et shoppingcenter. Resultaterne bliver holdt op mod Jacobs' forståelse af de nødvendige

sammenhænge mellem et kvalitativt byliv og en fysisk og funktionel organisering af byområdet.

Artiklen diskuterer sammenfald mellem Jacobs' forståelse af hvilke faktorer som er vigtige og udformningen af området omkring Frederiksberg Centret. Formålet med denne øvelse er dobbelt. Dels benyttes Jacobs' betragtninger som målsætninger, som området omkring Frederiksberg Centret kan måles op mod, og derved medvirke til at forstå det nutidige fænomen, som det integrerede shoppingcentre udgør. Dels diskuterer artiklen Jacobs' relevans for en diskussion af det nutidige byrum. Dette sker ved at reflektere hendes betragtninger i et aktuelt eksempel på byudvikling og etablering af nye byrum i Danmark.

In seeking visual order, cities are able to choose among three broad alternatives, two of which are hopeless and one of which is hopeful. They can aim for areas of homogeneity which look homogeneous, and get results depressing and disorienting. They can aim for areas of homogeneity which try not to look homogeneous, and get results of vulgarity and dishonesty. Or they can aim for areas of great diversity and, because real differences are thereby expressed, can get results which, at worst, are merely interesting, and at best can be delightful.

Jacobs, 1992:229

1. Tre myter om shoppingcentret

Den fremherskende forståelse af byrummets udformning i de sidste årtier har været præget af en afstandtagen til den rolle, de kommercielle bymiljøer spiller i byerne. Jan Gehl afskriver for eksempel i *Livet mellem husene* (1971:46) folkelivet i shoppingcentret som værdiløst for byens boligområder, som for ham er den væsentligste del af byen. Han hævder også at byrum i bebyggelser, som er udviklet af private bygherrer, ikke afspejler beboernes behov og ønsker.

Ifølge den amerikanske arkitekturteoretiker Margaret Crawford, findes der 3 myter eller historier om shoppingcentret. (Crawford, 2002). Den første går ud på at shoppingcentret er en stor ufleksibel kasse hvis udformning udelukkende er bestemt af investorernes krav om afkastning og medfølgende ensartet arkitektonisk kontrol af de besøgende. Den anden går ud på at shoppingcentret grundlæggende er en modsætning til byen og dens liv, og at shoppingcentret er en medvirkende årsag til ukontrolleret spredning

af enorme identitetsløse forstadsområder. Den tredje myte/historie går ud på at shoppingcentret er en maskine, der gør sociale og fælles oplevelser til varer og kommercialiserer byens offentlige rum.

Disse myter kan sagtens have noget på sig, men Crawford mener, at det er på sin plads at stille spørgsmålstejn ved dem. Hvis man for eksempel ser på shoppingcentrets historie, vil man for det første se at der er tale om en forbavsende tilpasningsdygtig størrelse, der på ingen måde er ufleksible. Det har genopfundet sig selv, tilpasset sig alle mulige kontekster og forandret sig radikalt i takt med forandringer i samfund og økonomien. For det andet har shoppingcentret historisk set været et planlægningsmæssigt værktøj, som har haft som formål at skabe orden i nye formløse forstæder. Shoppingcentret blev set som en positiv ting, som var i stand til at skabe nye 'centre' for ellers udflydende lokalsamfund. I den sammenhæng er de ofte blevet set på som en opdateret version af de historiske bycentre, fri for trafik, støj og møg. For det tredje har det, over tid, vist sig at være usædvanlig vanskeligt at sige helt præcist hvordan shoppingcentret egentlig påvirker de sociale processer. Det er nødvendigt, siger Crawford, ikke at betragte kommercialisering som en ensrettende kontrolmekanisme, men som en kompleks, fragmenteret og tilmed reversibel proces, der sagtens igen kan føre til hel eller delvis afkommercialisering af byrummet og bylivet.

2. Det moderne shoppingcenter

Shoppingcentrene eller 'malls' havde sit tidlige liv i særligt Amerika før og efter anden verdenskrig. De var ofte designet netop som centrum i nye forstadsområder, og mange steder vil man se, at shoppingcentre i høj grad har fungeret på den måde. I slutningen af halvfjerdserne var USA imidlertid 'mættet' med malls. (Crawford, 2002) Pludseligt var mall's ikke længere en sikker kommerciel succes. De begyndte at lukke, og i visse tilfælde er gamle shoppingcentre ombygget, så de i dag ser ud som traditionelle bycentre med butik- og bolig-gader. Denne udvikling har dog ikke ført til at shoppingcentre ikke længere bliver bygget. Disse er blot langt mere specialiserede end de tidligere centre, og retter sig mod specifikke kundegrupper og produktionsformer: luksus-malls i imiteret historisk stil med eksklusive tøjbutikker, underholdnings-malls med biograf, sportsfaciliteter og restauranter, outlet-malls bestående af billige fabriksudsalg og så videre.

Den ældste af disse nye typer shoppingcentre er 'The Festival marketplace', der blev etableret som type, da Faneuil Hall i Boston blev ombygget i 1976. Der er tale om en type shoppingcenter som etableres i eksisterende urbane situationer og som spiller en rolle i revitalisering af visse områder i byen. De indfører souvenirbutikker og specielle spisesteder i shoppingcentret og de inkluderer ikke-kommercielle kulturelle elementer som museer, historiske bygninger, gamle træskuder etc. Det væsentligste greb med disse steder er, at de baserer sig på 'rigtige' eksisterende historiske urbane elementer, og at de ikke opleves som noget kunstigt eller adskilt fra byen, men i praksis 'glider' ind i en kontekst og åbner sig op mod eksisterende gader og byrum. Enkelte malls går så langt i retning af denne åbning at de ikke længere kan 'ses' eller opleves af de besøgende. De kan økonomisk og organisatorisk være rene shoppingcentre, mens de fysisk simpelthen forsvinder ind i eksisterende by- og forretningsstrukturer og bliver til 'stealth malls' (Crawford, 2002).

3. Det integrerede shoppingcenter

Shoppingcentret nåede til Europa og Danmark i forbindelse med New Town-udbygningen efter krigen, hvor shoppingcentre blev planlagt som bydelscentre ('Civic Centers'). Først senere opstod det 'eksternt' beliggende shoppingcenter, som dukkede på ved indfaldsvejene eller i forstæderne og udelukkende var baseret på kommercielle interesser. Disse centre, som der er forholdsvis få af i Danmark sammenlignet med visse andre europæiske lande, har haft en broget historie, og et center som City 2 i udkanten af København stod i mange år halvtomt. (Brendstrup, 1999). Det er muligt at denne blandede succes som offentligt urbant rum er en del af årsagen til shoppingcentrets generelt dårlige ry som medvirkende faktor til det, der opleves som byspredning og forsvinding af det traditionelle urbane rum og offentlige arena.

Danske byer har i de seneste år set en bølge af nye shoppingcentre placeret i eksisterende byområder, såkaldte 'integrerede centre'. Det kan der være mange grunde til. Som resultat af de seneste års restriktive politik på området har det været vanskeligt for investorer at få tilladelse til at bygge storcentre uden for byerne. Danske byer har også, som mange andre byer, været igennem en omfattende afindustrialisering eller effektivisering, der betyder, at store

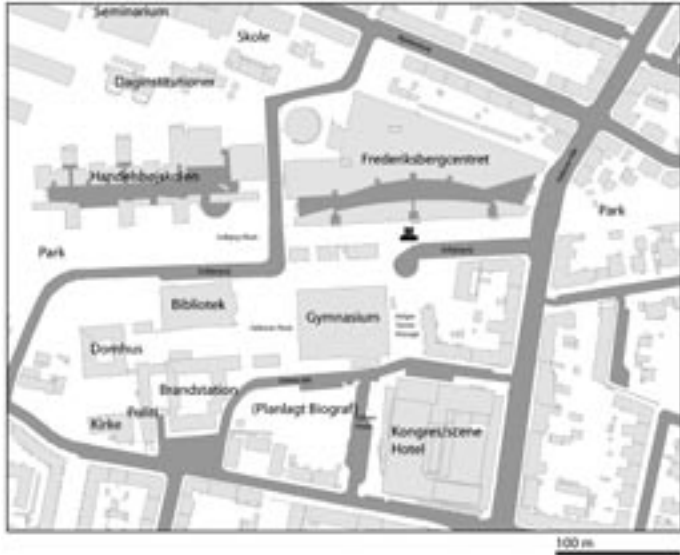
og ofte centrumsnære områder pludselig melder sig som mulige byggegrunde. Det er områder, der ofte 'råber' på handling, og de kommercielle kræfter bag shoppingcentre kan ofte tilbyde kommunerne hurtig byudvikling og i tillæg tilbyde etablering af faciliteter og infrastruktur, der ellers kræver store offentlige investeringer. Bølgen af integrerede shoppingcentre må også forstås som et udtryk for en differentiering af kundernes interesse. Tidligere kunne shoppingcentret basere sig på et ensartet koncept, og for eksempel placere sig uden for byen og vente på at kunderne kom, men med den skærpede konkurrence fra mange andre former for detailhandel, differentieres shoppingcenter-typologien.

Det integrerede shoppingcenter stilles overfor andre udfordringer end det traditionelle forstads-shoppingcenter. I centrale byområder stiller plan-myndigheder i langt højere grad krav til integration af funktioner for at undgå store homogene strukturer, der ligger døde hen om aftenen og natten. Der vil ofte være tale om, at shoppingcentre får tilladelse til at etablere sig i byen, mod at de leverer en eller anden form for alment gode til byen. Princippet er kendt fra Manhattan i New York, hvor skykraberne kun har fået tilladelse til den massive udnyttelse af byggegrunden mod at tilbyde et nyt offentligt tilgængeligt rum, en 'Plaza', til byen. I traditionelle shoppingcentre er det vanskeligt at få kunderne til at bevæge sig bort fra indgangsniveauet og de overskrider sjældent to etager. I centrale byområder forventes ofte højere byggeri, hvilket er årsagen til, at programmer, der ellers er fremmede for det traditionelle shoppingcenter, begynder at dukke op i etagerne over butikkerne. Det kan være boliger (Slotsarkaderne i Hillerød), Biograf (Bruuns Galleri i Århus) eller kontorer og parkering som i Frederiksberg Centret.

De integrerede centre forholder sig til 'passagen' eller 'arkaden' som historisk type. Dette er en form som ikke historisk er etableret i Danmark, men som mange andre steder har rummet en væsentlig del af detailhandelen i netop centrale bydele, hvor den knytter sig på de eksisterende gadestrukturer og etablerer nye genveje.

4. Frederiksberg Centret

Frederiksberg Centret på Falkoner Alle er et eksempel på et nyt integreret shoppingcenter. Det centrale Frederiksberg er, efter danske forhold, et tæt og urbant byområde. Cent-

Fakta om Frederiksberg Centret

Frederiksberg Centret	
Åbningsår	1996
Bruttoetageareal	24.900 (2.500 m ² kontor og 2.400 m ² lager)
Butiksareal	20.000
Antal Parkeringspladser	400
Butikker (incl. restauranter)	61
Restauranter	6
Butiksiveauer	2
Niveauer totalt	4
Ekstra program	DSB billetsalg, kontorer, posthus
Infrastrukturel tilknytning	Metrostation, busstop
Arkitekt	KHR Arkitekter
Ejer	2/3 Danica Pension, 1/3 Lægernes Pensionskasse
Hjemmeside	www.frederiksberg-centret.dk

ret ligger på et tidligere bane- og stationsterræn og knytter sig på den nye metrolinie til Københavns centrum. I modsætning til andre nyere shoppingcentre rummer Frederiksberg Centret hverken boliger, underholdningsprogrammer eller kulturelle programmer. Centret er dog placeret i et byområde hvor alle disse funktioner findes i nærheden. Centret er hovedsageligt udformet som en 'passage' eller arkade, og hvor det traditionelle shoppingcenter er en lukket kasse med et antal 'publikumsmagneter' i form af stormagasiner og lignende, forbinder Frederiksberg Centret et antal eksisterende publikumsmagneter i byen med nye forbindelser. Centret tilbyder den besøgende klimatisk beskyttelse i form af læ, varme og tørvejr. Det opleves som et sikkert, befolket og oplyst rum, som giver den besøgende mulighed for små oplevelser i form af noget at se på og noget at underholde sig med, de minutter passagen gennem centret tager. Centret tilbyder også servicefunktioner i form af praktiske hverdagsfunktioner: postkontor, tobakskiosk, frokostservering, billetsalg til tog og metro, toiletter, skomager etc. Endelig kan man vel ikke udelukke at de to korte travelator-ture på vej gennem centret kan virke tiltalende for den travle besøgende på vej til metroen eller til en af de andre byfunktioner i området.

Centrets interne organisering er interessant. Fra de to indgange mod henholdsvis Falkoner Alle og mod Solbjerg

Plads (Handelshøjskolen), har man ligeværdig adgang til de to primære niveauer i centret. Enten tager man travelatoren en halv etage ned, eller tilsvarende en halv etage op. Herved løses det problem shoppingcentre ofte har, nemlig at det er vanskeligt at få folk til at gå op ad en trappe, også selvom det er en rulletrappe. Hvor den nedre etage har karakter af ren passage mellem hovedindgangene, med en mulig forbindelse til Metrostationen, har den øvre etage en anden struktur. Her er der mulighed for intern cirkulation fra centralrummet via tre mindre 'gader'. Dette giver anledning til et større antal mindre butikker og antyder en rumlig organisering som kendes fra de traditionelle storcentre. Frederiksberg Centret som type er altså en hybrid, mellem *passagen* og *storcentret*. En model der findes igen i stadig flere integrerede shoppingcentre.

Hovedrummet i centret adskiller sig fra rummet i den traditionelle passage ved at være krumt eller banan-formet. Det er altså ikke muligt at se gennem centret til udgangen, når man står ved indgangen. Udformningen af rummet har ingen åbenlyse funktionelle årsager, hvilket peger på at årsagen ligger andetsteds, nemlig i et bevidst forsøg på at forme oplevelsen af at gå gennem rummet. Krumningen betyder at rummet (og butikkerne) åbenbares undervejs når man bevæger sig gennem centret. Det er et velkendt arkitektonisk princip, at stadig nye rumlige opdagelser i

form af nye synsindtryk gør bevægelsen mere interessant. Dette står i kontrast til de omgivende parallelle byrum, som opleves som lange og monotone. Krumningen af rummet har også den effekt, at bevægelsen på langs af rummet opleves som en serie af oplevelsesmæssige punkter eller 'rum'. Butikkernes facader opleves som noget andet end blot en lang serie af ensartede elementer, men som indgange rettet mod disse 'rum', der opstår som punktmæssigheder omkring beskueren i bevægelsen gennem centret.

Det er et velkendt princip i udformningen af shoppingcentre at begrænse antallet af udgange for at holde de besøgene inde i centret. Centrets primære indgang sker fra Falkoner Alle, og det er tydeligvis her den største menneskestrøm findes. De sekundære indgange sker fra Handelshøjskolen, fra Solbjergvej ved DSB-billetsalget, fra den underjordiske Metrostationen og fra parkeringsdækket på 2. sal. Disse har hver for sig et markant lavere antal passerende besøgende end hovedindgangen. Der er også 4 tertiære indgange som giver adgang til centret, men primært fungerer som adgang til kontorer og servicefunktioner i de øvre etager. For sin størrelse har Frederiksberg Centret altså relativt mange indgange, noget der reflekterer centrets integrerede karakter.

Som alle andre shoppingcentre og mange andre kommercielle miljøer er Frederiksberg Centret afhængig af den proces man kalder 'The Gruen Transfer'¹. Den handler om at forvandle den tilfældigt forbigående, hvad enten det er Føtex-kunden, der egentlig bare skulle have mælk, eller den rejsende på vej fra metroen til 'shopperen' der går på opdagelse i centrets butikker. Dermed har Centret altså interesse i, at et antal besøgende mere eller mindre tilfældigt går gennem centret på vej til en eller anden publikums-'magnet', som ikke i udgangspunktet har noget med centret at gøre. I tilfældet Frederiksberg Centret er 'magneterne' Falkoner Alle som rummer fodgængere, busser og cykler, Handelshøjskolen med sine tusinder af studerende, metrostationen med passagerstrømmene på vej til eller fra det centrale København samt de bymæssige funktioner omkring Sylows Plads: bibliotek, træningscenter og gymnasium. Man kan sige, at magneterne i høj grad skaber de menneskestrømme, som butikkerne i Frederiksberg Centret lever af. Centret leverer også et antal magneter i sig selv: Føtex, som er stor nok til at skabe sine egne kundestrømme, P-pladser i et byområde hvor parkering ellers ikke nødvendigvis er enkelt, samt posthus og andre servicefunktioner. Disse funktioner

er tilgængelige inde fra centret, og man må bevæge sig forbi centrets øvrige butikker for at komme til dem.

5. The Life and Death of Great American Cities

I 1961 udgav Jane Jacobs sin berømte bog *The Life and Death of Great American Cities*. Bogen er en klassiker i den urbane litteratur og har haft en enorm påvirkningskraft på generationer af arkitekter og planlæggere, i en grad så mange af bogens temaer i dag virker selvindlysende. Jan Gehls *Livet mellem husene* (1971) er et godt eksempel på, hvordan Jacobs' fokus på byens rum som ramme for socialt liv har fundet indpas i en dansk arkitektfaglig kontekst.

Jacobs' blik på byen var journalistens og aktivistens, og hun leverer i bogen en kritik af den fremherskende modernistiske planlægnings syn på byen og dens udformning. Hun observerede et folkeliv der på mange måder svarede dårligt til det ideal den modernistiske planlægning lagde op til, og hun kritiserer den for at være uvidenskabelig og ude af kontakt med virkeligheden. Hun hævder at modernismen grundlæggende repræsenterer en anti-urban kraft, som bygger på The Garden City Movements utopi om livet på landet. Hun kritiserede den amerikanske moderne byplanbevægelse for at have adopteret en oversimplificeret kritik af den traditionelle by, og udpeger Ebenezer Howards utopiske byvision som en af årsagerne til det modernistiske byrums fiasko og hævder, at den systematisk så bort fra metropolens mangefacetterede kulturelle liv. Nogen af de bærende principper i modernistisk byplanlægning, som Jacobs sporer tilbage til Howards præmisser, går for eksempel ud på at byområder må udformes som 'selvforsynende' enklaver, som er stabile i sit tilbud til indbyggerne og som kan modstå forandring, eller med andre ord, at den modernistiske planlægning i praksis fremstod som en 'projekt-planlægning'. Endelig klandrer hun arkitekter som Le Corbusier for have accepteret billedet af The Garden City og gennem sit arbejde med at overføre det til en meget tættere bysituation at have haft enorm negativ betydning for tidens byudvikling.

I *The Life and Death of Great American Cities* beskriver hun de transformationsprocesser der foregår i byen i form af demografiske forskydninger som gentrificering og forslumning og forsøger at identificere deres årsagsgivende mekanismer. Det er netop det mangefacetterede Jacobs sætter fokus på i sine beskrivelser af byens rum, gader, for-

tove, pladser og parker. Særligt forsøger hun at beskrive forholdet mellem den fysiske udformning af rummet og den brug og aktiviteter, det rummer. Hun skriver om byens gader som rum for socialt liv, som 'teknologier' der har som formål at håndtere forholdet til fremmede mennesker. Det handler om forholdet mellem private og offentligt tilgængelige rum, om oplevelsen af tryghed som resultat af at gaden og fortovet er befolket og husene vender sig udad. 'Eyes on the street', kalder hun dette (Jacobs, 1992:35). En forudsætning for et tilstrækkeligt antal 'eyes on the street' er, ifølge Jacobs, et substantielt antal butikker og andre 'offentlige' steder fordelt langs fortovene. Ejerne af sådanne steder har en naturlig interesse i at holde opsyn med gadenummet og barer, cafeer og butikker tiltrækker besøgende, og det menneskemylder, de skaber, bliver også en attraktion i sig selv. Sidst men ikke mindst kan disse attraktioner befolke fortovet i nærområdet, også på steder der måske ikke er så interessante i sig selv.

I det hele taget beskriver hun i bogen en nær sammenhæng mellem detailhandel og byliv:

...wherever we find a city district with an exuberant variety and plenty in its commerce, we are apt to find that it contains a good many other kinds of diversity also, including variety of cultural opportunities, variety of scenes, and a great variety in its population and other users. This is more than coincidence. The same physical and economic conditions that generate diverse commerce are intimately related to the production, or the presence, of other kinds of city variety.

Jacobs, 1992:148

Jacobs er interesseret i den store by og hævder at i små byer er supermarkeder naturlige detailhandelsformer, mens de store byer har muligheden for at opretholde en stor diversitet af små butikker (Jacobs, 1992:146). I bogen nævner hun ikke shoppingcentre, men hun udpeger fire forhold som hun hævder har sammenhæng med et byområdes vitalitet og folkeliv. Det første forhold handler om programsammensætning. Et vitalt byområde er afhængigt af at rumme helt forskellige hovedfunktioner. Disse må skabe menneskestrømme i området på forskellige tidspunkter i løbet af dagen og må i fællesskab skabe grobund for fælles basisfunktioner, der er med til at skabe diversitet i området. Det andet forhold handler om at byområdets gademønster må være tilstrækkelig finmasket, så det er muligt at bevæge sig

på kryds og tværs gennem området til fods uden at bliver tvunget til at tage omveje omkring store karreer og andre lukkede enklaver i byen. Disse omveje virker dræbende kedelige, og de har den konsekvens, at mange steder i byen bliver 'fjernet' beliggende for mange mennesker og kommer til at ligge øde hen og mister muligheden for at fungere som mødesteder. Det tredje forhold handler om at et byområde må have en blanding af nye og gamle bygninger. Dette handler ikke i første omgang om bevaringsværdige bymiljøer og antikvariske værdivurderinger, men om at vitale byområder er afhængige af, at små og nystartede virksomheder kan finde relativt billige lokaler i ældre bygninger med lavere standard, inden de bliver så succesfulde, at de rykker ind i funkende nye bygninger. Hvis et byområde kun består af nye bygninger, ved vi jo godt, at det kun er banker, Pizza Hut, H&M og lignende der har råd til at flytte ind.: "Old ideas can sometimes use new buildings. New ideas must use old buildings." (Jacobs, 1992:188). Det fjerde forhold handler om, at der slet og ret må være tilstrækkelig mange mennesker i byområdet. Dette omfatter blandt andet mennesker der bor i området. Jo flere mennesker der opholder sig og bor i et byområde, jo flere forskelligartede servicetilbud kan de tilsyneladende understøtte. Der kan være tale om underholdning eller arbejdspladser, men det vigtigste er, at der er tale om koncentrationer af mennesker og en vis beboertæthed. Disse fire forhold tilsammen sikrer, ifølge Jacobs, et vitalt byområde og fraværet af bare et af de fire forhold vanskeliggør alle de andre.

Mere specifikt kan følgende kriterier for relationen mellem rumlige forhold og det sociale liv i det vitale byområde udlæses af bogen:

1. Offentlige og private rum må være klart adskilte – Dette muliggør at 'lokale' (erhvervsdrivende og beboere) kan sam eksistere med et stort antal fremmede mennesker indenfor et begrænset areal.
2. Offentligt tilgængelige funktioner må orienteres mod godt oplyste gaderum ('Eyes on the street') – Beboernes 'ejerskabss fornemmelse' for byrummet udgør en social kontrol og bidrager til oplevelsen af sikkerhed i byrummet. Visuel kontakt til offentlige aktiviteter bidrager også oplevelsesmæssigt til byrummet.
3. Der må ikke findes konkurrerende rum for socialt liv (f.eks. gårdrum) – Det offentlige byliv må samles og koncentreret for at være tilstrækkelig attraktivt og intenst. Spre-

des de offentlige aktiviteter over et for stort areal, forsvinder spændingsmomentet og den sociale kontrol.

4. Der må være et tilstrækkeligt antal butikker og offentlige funktioner i tilknytning til byrummet (dag og nat) – En vis mængde offentlige aktiviteter må til for at opnå et tilstrækkeligt og regelmæssigt antal besøgende i byrummet, fordelt over dagen.

5. Der må være en diversitet af by-ingredienser: arbejdspladser, forskellige typer af butikker og boliger – Forskellige grupper af mennesker må anvende byrummet, så det ikke bliver en 'ghetto' for specielle grupper.

6. Der må være et sammenhængende og finmasket netværk af gader og fodgængerforbindelser – Byområdet må knyttes sammen med omgivelserne og være attraktivt at bevæge sig rundt i til fods.

7. Der må være minimum to, og helst flere, primærfunktioner, hvis brugere understøtter et vist antal sekundære funktioner, som gør området attraktivt for andre end brugerne af hovedfunktionerne. Herved sikres diversitet ved at brugerne har forskellige krav til områdets funktioner, samt en spredning af aktiviteter i løbet af dagen.

8. Der må være en finkornet sammenblanding af bygninger af varierende alder og tilstand – Herved sikres en diversitet af virksomheder; nye og mindre virksomheder kan etablere sig i ældre bygninger af lavere standard og til en lavere leje, mens etablerede virksomheder kan etablere sig i dyrere ny-byggerier.

9. Bevægelsesmønstre for brugergrupper i løbet af dagen må overlappe – De forskellige brugergrupper må have tilstrækkelig rumlig interaktion .

10. Parker, pladser og offentlige bygninger må intensivere og sammenknytte byens kompleksitet og overlappende brug – Fysiske barrierer må undgås, og fodgængerum må dimensioneres og udformes for at kunne rumme uforudset brug.

7. Jane Jacobs og det nye byområde

Jane Jacobs' kriterier for sammenhængen mellem rumlige forhold og succesfuldt byliv kan benyttes som et redskab til aflæsning af byområdet som omgiver Frederiksberg Centret. Det er således muligt at diskutere en række specifikke kriterier som enten opfyldt eller ikke-opfyldt:

Området er præget af et stort trafikfredeliggjort areal, hvor kontakt med kørende trafik er minimeret og begrænset til Solbjergvej. På den næsten sammenhængende flade

står Frederiksberg Centret, gymnasiet, Handelshøjskolen og de gamle stationsbygninger. I alt er 18.000 m² udlagt til fem 'torve'. I tillæg kommer de indre tilgængelige rum i Frederiksberg Centret, Handelshøjskolen, Gymnasiet og biblioteket. Disse har varierende grad af offentlig tilgængelighed, og det indre rum i centret fremtræder med en noget mindre 'privat' karakter end de andre. Særligt er Handelshøjskolen og gymnasiet forbeholdt visse grupper af besøgende, mens biblioteket har en stor grad af åbenhed. Der er tale om en relativ klar opdeling af offentlige og private arealer i byområdet, hvilket for Jacobs er en forudsætning for byrummets vitalitet.

Området omkring Frederiksberg Centret rummer en række urbane primærfunktioner: Handelshøjskolen, gymnasium, hovedbibliotek, metrostation etc. Disse sikrer til sammen en stor og sammensat brugergruppe i området. Frederiksberg Centrets servicefunktioner og butikker kan i forhold til disse betragtes som sekundære funktioner som 'betjener' primærfunktionerne. Samtidig kan shoppingcentret i sig selv betragtes som en primærfunktion i Jacobs' betydning, da den tiltrækker et stort antal besøgende.

Handelshøjskolen og funktionerne omkring Falkoner Plads, udgør sammen med Frederiksberg Centret og metrostationen 'mål' for fodgængerbevægelser ind i området. Det 'indre' byrum indenfor det tidligere banearreal er præget af langsgående forgængerforbindelser (øst-vest), blandt andet i form af en cykel- og gangforbindelse langs det tidligere sporforløb. Fodgængerforbindelserne gennem området følger grænserne af det gamle sporareal (på begge sider af centret) samt et lineært forløb fra Falkoner Alle, gennem centret og ind i Handelshøjskolen med en tværkobling til metrostationen. Det er vanskeligt at bevæge sig på tværs af den primære bevægelse gennem centret og Handelshøjskolen og det er primært gennem en enkelt adkomst nordfra, et hul i husrækken mod Nylandsvej, dette kan lade sig gøre. Denne adgang fungerer som indkørsel for kørende trafik til Frederiksberg Centret og Handelshøjskolen og udgør samtidig den primære nord-syd-gående fodgængerforbindelse gennem området, men har kun fortovej på den ene side og bevæger sig i zig-zag gennem området. Jacobs' kriterium om et tilstrækkeligt finmasket gadenetværk er altså kun delvist imødekommet. Der er ganske vist langt flere forgængerforbindelser end før centret blev bygget, men stadig lider området under at have været et tidligere banearreal, som den

omgivende by tidligere vendte sig bort fra. Blandt andet som konsekvens heraf opleves Solbjerg Plads og Falkoner plads som et byområde, som er delvist adskilt fra omgivelserne og fra den befolkede 'korridor' langs Falkoner Alle.

Området domineres af nye større bygningskomplekser og det er næsten kun de gamle banegårdsbygninger, der falder ind under kategorien 'ældre bygninger'. Disse er dog flyttet rundt og renoveret for mange penge, så lejen her må antages at være på linie med de nybyggede butiksarealer i nærheden. Jacobs' point med dette kriterium var, at mindre opstarts-virksomheder skulle have mulighed for at etablere sig i området. Der er ingen særlige tegn på at dette forgår indenfor det nye centrale område, mens det udmærket kan tænkes at det i nogen grad sker i de tilgrænsende ældre boligområder. Dette peger på, at det er vanskeligt for nyetablerede og mindre rentable virksomheder at etablere sig i området, og man kan konkludere at Jacobs' målsætning om en finkornet sammenblanding af gamle og nye bygninger, som en forudsætning for en troværdig mangfoldighed i byområdet heller ikke er opfyldt.

Byområdet er befolket i løbet af dagen. Særligt søger metroen og en række hovedfunktioner for en stadig menneskestrøm. Frederiksberg Centret skaber også i sig selv en kundetilstrømning. Ikke desto mindre bærer området præg af at være tænkt som separate enheder. Frederiksberg Centret som åbnede i 1996 og Handelshøjskolen fra 1999 var de første bygninger der blev opført på de tiloversblevne banearealer. Faktisk blev de opført mens Frederiksberg Station stadig fungerede som endestation for S-toget, som i 2003 blev erstattet af metroen. Arbejdet med udformningen af Falkoner Plads og Solbjerg Plads blev først gennemført i perioden 2003–2005² og det har således under opførelsen af de to primærfunktioner ikke været klart, hvordan byrummet mod syd skulle udformes. Dette kan være en del af forklaringen på den lukkede karakter, Frederiksberg Centret i dag har mod det lange stræk af Solbjergvej omkring nedgangen til Metroen. Man kan hævde at Frederiksberg Centret gennem sin introverte udformning medvirker til at 'monopolisere' et offentligt liv i området, baseret på menneskestrømmen til og fra metroen samt til handelshøjskolen og til busholdepladserne på Falkoner Alle. Butikkerne i centret vender kun ind mod det indre rum og bidrager ikke til en oplevelse af 'Eyes on the street' i byrummene på begge sider af centret.

Kunderne i centret og besøgende til funktionerne omkring Falkoner Plads bevæger sig først og fremmest ad forskellige parallelle ruter inde i centret eller langs Solbjergvej fra Falkoner Alle. Denne todeling understreges også af at der findes to ind- og udgange til Metroen til netop disse to forbindende rum. Opsplitningen i parallelle bevægelser betyder mindre blanding af brugerne af primærfunktionerne og dermed mindre mulighed for at opnå maksimal diversitet. Det har også konsekvenser for detailhandelens økonomisk bærekraft, da de kunder som tiltrækkes af butikkerne langs den ene fodgænger-rute ikke passerer butikkerne rettet mod den konkurrerende rute, som derfor går glip af et antal potentielle kunder. (Jacobs, 1992:163) Ifølge Jacobs, er der en fare for, at det privatejede indre rum i centret 'udkonkurrerer' de omkringliggende byrum. Det vil fremstå som mest attraktivt og oplevelsesrigt, og det ydre byrum vil først og fremmest fungere som for-rum for de andre primærfunktioner (bibliotek, gymnasium osv.) uden i særlig grad at rumme de sekundærfunktioner (f.eks. butikker), som kan bidrage til oplevelses-rigdom.

Der er tre grupperinger af butikker i undersøgelsesområdet. Den ene udgøres af Falkoner Alle, hvor butikkerne ligger tæt, den anden af de renoverede gamle stationsbygninger og den tredje og langt største af shoppingcentret. Centrets hovedindgang henvender sig til Falkoner Alle på samme måde som andre butikker langs denne. Butiksfunktionerne i de om-indrettede gamle stationsbygninger virker ikke til at være i stand til at skabe en nævneværdig strøm af besøgende og det langstrakte rum ved metrostationen, 'Solbjerg Plads', får karakter af at være en ganske 'død' passage, der snarere fremstår som en cykelparkeringsplads mellem Falkoner Alle og byområdets indre. Frederiksberg Centret og gymnasiet som offentlige funktioner henvender sig ikke mod dette byrum og bidrager ikke til at vitalisere det.

Handelshøjskolen og Frederiksberg Centret har åbent om aftenen og metroen sikrer i hele sin åbningstid en vis menneskestrøm. Der er ud over dette få aftenåbne aktiviteter og funktioner i byområdet, på nær biografen, som er under opførelse. Teaterscenen i Falkonercentret vender sig bort fra byområdets indre. Området er næsten frit for boliger og kørende trafik, og særlig ved aften- og nattetid opleves disse rum som øde og mennesketomme, når man bevæger sig lidt bort fra Falkoner Alle. Det betyder, at der særligt om natten synes at være relativt lidt social kontrol med disse sociale rum i form af 'eyes on the street'.

Der er et meget begrænset antal parkeringspladser på gadeplan, til gengæld er der et betragtelig antal parkeringspladser i parkeringshuse: På taget af Frederiksberg Centret, samt under gymnasiet. (I alt 620 pladser) I tillæg er 75 planlagt etableret i forbindelse med bygningen af biograf på Sylows Plads. Der er også et stort antal cykelparkeringspladser. Disse henvender sig til centret, Handelshøjskolen, gymnasiet, biblioteket, metrostation, samt busstoppestedet på Falkoner Alle. Tilgang til parkering understøtter tilstrømningen af mennesker i byområdet. Ved at overfladeparkering er henvist til randzonen af området undgås store 'døde' parkeringsarealer i det ellers kontinuerede fodgængerrum. Til gengæld kan parkering i P-huse og kældre virke utrygge, og medvirke til at udelukke det bidrag til social kontrol i gaderummet som parkeringsfunktionen kan udgøre.

8. En konceptualiseret urbanitet

Den amerikanske arkitekt John McMorrough (2001) hævder at Jane Jacobs' arbejde på en vis måde bragte 'ånden ud af flasken' og gav ophav til to samtidige forståelser af vigtigheden af at detailhandelen blandes med andre funktioner i byrummet. Han hævder at Jacobs, ud over at forsvare vigtigheden af det vitale byliv og den funktionsblandede by, samtidig skabte forudsætninger for at det samme byliv kunne fremdyrkes kunstigt og eksistere uden for den funktionsblandede by. Hun udpegede et begrænset antal kritiske faktorer for sammenhængen mellem rumlige forhold og et vitalt byliv, og anskueliggjorde dermed, at det kunne genskabes med visse virkemidler, som ikke nødvendigvis er det samme som den tætte blandede bysituation, hun beskriver i sin bog. McMorrough hævder, at Jacobs dermed banede vejen for at shoppingcentre ved at applicere disse principper kunne påtage sig rollen som faktiske nye byrum i byens periferi, med en efterfølgende degradering af de traditionelle eksisterende byrum til følge. Han hævder samtidig at disse virkemidler, som først blev anvendt i de eksterne shoppingcentre, har 'overvintret' i de ex- og suburbane shoppingcentre, men at de i den igangværende bølge af opgraderinger af områder i de traditionelle byområdet, igen kommer til anvendelse og dermed er vendt tilbage til byen. Jacobs' vision om det vitale byrum er derfor på ingen måder gået tabt, selvom det konkrete byområde hun beskriver i bogen i dag virker lidt gammeldags. Snarere har visionen frigjort sig fra en stadig mindre relevant og aktuel bysituation

og har gået sin sejrsgang over verden i andre former (Boddy, 1992).

McMorrough hævder at Jacobs og bygherrerne bag shoppingcentrene tilsyneladende deler troen på at et tilstrækkeligt stort antal mennesker samlet på et sted faktisk udgør en urbanitet og at denne urbanitet over tid transformerer shopperen til en bybo. (McMorrough, 2001:376). Herved bliver shopping og shoppingcentret igen et planlægningsmæssigt redskab, som i den igangværende bølge af byudvikling og byrumsopdateringer ikke blot skaber arbejdspladser og omsætning, men også transformerer byens og byrummenes liv.

Nye befolkede byrum dukker op i vore byer på steder, der før var uattraktive og utilgængelige for eksempel på det tidligere banearreal på Frederiksberg. Udformningen af et nyt trafikfredeliggjort byområde, bestående af parker og pladser, på det centrale Frederiksberg, er et eksempel på arbejdet for et vitalt byliv i arbejdet med byudvikling, og man kan diskutere området i forhold til Jacobs' fire hovedkriterier for et vitalt byområde: Områdets programsammensætning er relativt stort, men mangler den mængde boliger, som kunne have bidraget med en helt afgørende brugergruppe på de tidspunkter i løbet af dagen, hvor butikker, service og offentlige funktioner har lukket. Områdets gademønster eller system af fodgængerforbindelser er ikke finmasket nok. Området er delvist dårligt integreret med boligområderne, særlig mod nord, og de lange passager på hver side af centret vanskeliggør en oplevelsesrig bevægelse gennem området. Der er ikke taget særligt hensyn til at bevare bygningsstrukturer, som kan rumme aktiviteter og virksomheder med mindre afkast, hvilket får byområdet til at fremstå ganske kedeligt og 'velfriseret'. Det eneste kriterium byområdet tilsyneladende opfylder, er kravet om tilstrækkeligt mange mennesker. Områdets mange funktioner og koblingen til metroen betyder at byrummet er velbesøgt. Jacobs hævder at alle de fire kriterier må opfyldes for at et byområde kan have et vitalt urbant liv. Det, der fremstår som et relativt veldesignet og befolket byområde på Frederiksberg, stemmer altså på mange måder ikke overens med Jacobs' ideer om, hvad der i udgangspunktet må til for at opnå et vitalt byliv. Frederiksberg Centret repræsenterer en detailhandelstypologi, som ikke var udbredt, da Jacobs skrev sin bog. Ikke desto mindre understreger hun i sin bog væsentligheden af detailhandel som en forudsætning for et

velfungerende byrum, hvilket hun mente at den modernistiske planlægning så bort fra. Hendes model var det traditionelle byområde, opstået over tid i perioder med andre produktions- og kommunikationsformer. På den ene side har Jacobs' forståelse af det 'autentiske' vitale byliv sejret næsten totalt i den faglige og politiske forståelse af målsætningerne i byudviklingen. På den anden side fremstår nye byområder, som for eksempel det nye centrale byområde på Frederiksberg, som konceptuelle konstruktioner, som godt nok er baseret på Jacobs, men er løsrevet fra den historiske bystruktur med sit komplekse program og de mangfoldige menneskelige behov, som hun så som forudsætningen for det vitale byområde. Der er tale om koncepter som, bevidst eller ubevidst, fungerer som modeller for designerne af byens form og succesfulde rum.

Peter Hemmersam, Instituttleder
Institutt for urbanisme og landskap
Arkitektur og designhøgskolen i Oslo
Peter.hemmersam@aho.no

Noter

1. Opkalde efter Victor Gruen som regnes for shopping mall'ens 'opfinder'.
2. Projektet er udført af Stig L. Andersson Landskabsarkitekter, Henning Larsens Tegnastue og Jan Gehl Urban Quality Consultants

Litteratur

- BODDY, T. (1992) In *Variations on a Theme Park*(Ed, Sorkin, M.) Hill and Wang, New York, pp. 123–153.
- BRENDSTRUP, E. (1999) Center for Tværfaglige Urbane Studier, Kunstakademiets Arkitektskole, København.
- CRAWFORD, M. (2002) In *Sprawl and public space : redressing the mall*(Ed, Smiley, D. J.) National Endowment for the Arts ; Distributed by Princeton Architectural Press, Washington DC, New York, N.Y., pp. 21–30.
- GEHL, J. (1971) *Livet mellem husene*, Arkitektens Forlag, [Kbh.].
- JACOBS, J. (1992) *The death and life of great American cities*, Vintage, New York.
- McMORROUGH, J. (2001) In *Harvard Design School guide to shopping* (Eds, Chung, C. J., Koolhaas, R. and Cha, T.-W.) Taschen, Köln, pp. 371–378.